

Eörsi István

Vágvölgyi B. András: Eörsi István, Kalligram, 2003

„Ott kezdődik az író árulása, hogy ürüléknek mondja a szart” – virít a borítón az **Eörsitől** vett idézet és, mondhatni, rövid és egzakt hitvallás. A könyv, átvitt értelemben, ennek a citátumnak az értelmezésével foglalkozik: Vágvölgyi azt járja és írja körül, hol gyökerezik **Eörsi** provokatív szókimondása, és abbéli meggyőződése, hogy az igazság tartózkodási helye biztosan és maradéktalanul kinyomozható, sőt, ott az igazság nyakon is csíphető, mint lelőtt vadkacsa a vadászkutya számára.

A Kalligram *Tegnap és Ma* sorozatának egyik nagy előnye a nyitottság: sokféle szerzőről sokféle érdeklődésű és többnyire fiatal szerző ír – a szigorú, irodalomelméleti ihletésű monográfiák jól megférnek az egészen más típusú írások mellett. Vágvölgyi könyve például kifejezetten olvasmányos és szórakoztató: egy embert ismerünk meg, akit **Eörsi Istvánnak** hívnak, és emellett író, költő, műfordító és publicista. A monográfust elsősorban a művek háttérében álló szerző érdekli, és a személyiségből, a világképből kiindulva fordul az életmű felé. Személyes véleménye, **Eörsi** nyilatkozatai és a kritikai visszhangok együtt formálják a főszöveget, tele személyes és közös (épp ezért élvezetes) élményekkel: a levélváltásoktól a közös italozásig, a rögzített beszélgetésektől egy régről megőrzött, felháborodott hangú névtelen levél.

Számos paratextus található a könyvben: a külső borítón található idézetek kivül a belsőn Angyal István 1956-os mondata található („Életem csúcsára jutottam, nem akarom végigcsinálni azokat a nyavalyás kis kompromisszumokat, amelyek most rátok várnak”), már eleve érzékeltetve **Eörsinek** a dátumhoz, a személyhez és a világhoz fűződő viszonyát. A fülszöveg a monográfus és a tárgyalt szerző baráti kapcsolatáról árulkodik, s ezzel jelzi a kötet hangnemét. (S talán ezáltal válik elfogadhatóbbá az is, hogy Vágvölgyi a szerzővel kapcsolatban leginkább *kijelent*, nem pedig feltételez; ahogy olykor a lírai ént is azonosítja **Eörsivel**.) A törzsszövegtől ezeken kívül elkülönül két *Appendix*, a *Fényképek jegyzéke* és az *Eörsi István műveinek válogatott bibliográfiája*. Az *Appendix 2. Eörsi* és Vágvölgyi beszélgetéseit tartalmazza, s egyben forrásként is szolgál a szorosabb értelemben vett monográfiának: számos itt elhangzó mondat kerül be argumentumként a főszövegbe. Hitelessége így valóban vitathatatlan, mégis, az olvasóban felmerülhet egy hiányérzet, mely a könyv egészen végigkísér. Vágvölgyi most sem szöszöl a filológiával, ahogy máshol közölt írásai is inkább az esszé felé közelítenek, s ez más szempontból a monográfia előnyére válik – de az olvasó számára érdekes, az irodalomtörténet számára pedig hasznos lehetett volna a felvett beszélgetések időpontja, körülménye, ahogy a szövegben megidézett kritikák (gyakran azért zárójelben megadott) megjelenési helye is, egy önálló bibliográfiaként.

Hogy **Eörsi** oeuvre-jének megítélése milyen szélsőséges, azt Vágvölgyi is pontosan tudja: „Kevés olyan ellentmondásos életműve, s főként személyisége van a közelmúlt és a jelen magyar irodalmának – irodalmi szempontból, úgymond –, mint **Eörsi Istváné**.” – vallja rögtön az első mondatban, s ezzel összhangban, mindkét nézőpontot használva írja a monográfiát. Ebből következően végig pengeélen táncol – de jól táncol: nem kíván igazságot osztani vagy ostorozni, hanem biztonságos távolságból, a személyeskedés elkerülésével beszél.

Már az *Előszóból* kitűnik, hogy Vágvölgyi érdeklődése elsősorban világnézeti jellegű („élete és műve jó kiindulópont egy 33 éves korszak (kultúr)történetének megértéséhez”, 22-23.o.), **Eörsi** személyiségének, az általa képviselt gondolkodásmódnak a megértése és megértetése a célja. E különleges gondolkodói attitűd leírására egy kevésbé használatos

kifejezést talál: az *anarcho-kommunistát*, mely szerint **Eörsi**, maga által is sokat emlegetett „biológiai optimizmusának” és a politikai csalódásaiból következő világrendszerekkel szembeni szépségszisztemének, „hurrápesszimizmusának” (183.o.) vegyülékéből áll elő. (A „költő, műfordító, színpadi szerző és esszéista őszintén, és komolyan örül a világrendszereken túlmutató reménytelenségnek, s persze e reménytelenség költői megjelenítésének.” 183.o.)

Ebből táplálkozik **Eörsi** mindent elsöprő tagadása, illetve szándéka, hogy minduntalan a világ képtelenségét tárja föl és röhögje ki. Vágvölgyi **Eörsi** kapcsán a vitakészség, a stilisztikai mesterség és a gondolati következetesség mellett a *dühöt* is említi, mint a jó publicista egyik ismérvét, a mélyről jövő, szívzaggató röhögés forrását. A monográfus (és még azért sokan mások is) épp ezt a gúnyos és dühös nevetést tartja **Eörsi** különlegességének, erejének, s a világszemlélet egyik legrelevánsabb formájának. Emellett Vágvölgyi természetesen elismeri, hogy **Eörsi** „nem hibátlan lázadó. Empátiája csekély, csak saját útját, következetességét, igazságát fogadja el, vitapartnereivel kíméletlen, néha az *ad hominem*-érvelés sem idegen tőle.” Stb. (12.o.) Ismeri és mindezek ellenére kifejezetten kedveli **Eörsit**, így monográfiája őszinteségével, szeretetteljességével és lehengerlő stílusával könnyen szerezhethet új rajongókat is tárgyalt szerzőjének.

A műveket műfajonként csoportosítja, a rövid ismertetésen túl elsősorban a megjelenés körülményeivel és a fogadtatással foglalkozik; nem törekszik az életmű újraértelmezésére, és kanonizációs helyzetének felforgatására. Viszont **Eörsi** kánonon kívüliségének, és inkább politikai publicistaként való értelmezésének több magyarázatát is adja. **Eörsi** értékrendje és életműve fókuszában az 1956-os forradalom és az azt követő börtönbüntetés áll („nem óhajtottam méltatlannak bizonyulni arra, hogy életben maradtam”, 197.o.). Életét ez a fajta bizonyítási vágy és a felejteni nem tudás határozza meg, teljesen függetlenül attól, hogy ez a történelmi esemény az olvasók egy nagyobb csoportja számára már sokat veszített aktualitásából, s így „vonzerejéből” is. **Eörsi** számára a korszellem, a „divat” a legkevésbé sem számít; sőt, a munkájával akkor elégedett igazán, ha az már eleve kudarcra van ítélve, vallja a Jandl-fordításokról írt tanulmányaiban. Másrészt az **Eörsi**-írások olvasatát meghatározza és korlátozza az az olvasói elvárás is, amely kifejezetten a provokációt, a felforgató jelleget keresi benne (és persze többnyire meg is találja). Vágvölgyi külön említi a „rossz pályakezdés” (pl. néhány lelkes sztálinista-vers) hordalékát, mely sötét árnyként vetül a további műre; s hogy a céltudatos tárgyválasztás és a mondanivaló közvetítésének vállalt feladatából következően néhány írás a didaxis áldozatává válik.

A szerző-értelmezők viszonyán csak tovább ront, hogy a magyar közélet egyik legkritikusabb személyisége nem szívleli a kritikát; ahogy Gombrowicz-csal mondja: „Az író fellázadhat az olyan szereposztás ellen, amelyben fickók, akik a bokájáig érnek, csak azt tudják közölni a világgal, hogy a szerző zoknija lukas. Ez az én esetemben többnyire igaz, de ők nem is mondhatnak többet, mert feljebb nem látnak.” (218.o.) És ezután persze, Vágvölgyi szerint, nincs megállás, **Eörsinek** saját helyzetének ismeretében kell kialakítania közéleti, irodalmi pozícióját: „Az »irodalmi« irodalom ostromozása **Eörsinek** ugyanúgy trükkje, mint a kritikai visszhang hiánya, illetve a kánonon kívüliség miatti siránkozás.” (72.o.)

Eörsi provokatív fogalmazása mögött azonban ott bújkál az önirónia (aki a világot gúnyos mosollyal szemléli, az önéletrajzi regényében magával sem tehet nagyon mást): „egy olyan embert kell bemutatnom, aki állandóan huzigálja az oroszán farkát, és aztán megsértődik, ahányszor a nemes állat felbődul. Ebből a szempontból egész életem komédia.” (209.o.)

Vágvölgyi monográfiájának jelentősége is ebben található: egy ellentmondásos, számos ellenséggel bíró „figuráról” baráti szeretettel, mégis józanul, ironikusan (pl. „**Eörsi**, a szél ellen pisálás nagymestere”, 39.o.) és igen szórakoztatóan ír. A művek megítélésén itt-ott finomítani igyekszik, de talán elsősorban a lázadó magatartás elismertetéséért, a következetesség eszméjéért indult harcba, s leginkább emellett tudott neves védelmezőket felvonultatni: Tamás Gáspár Miklóst vagy épp Esterházyt. **Eörsit** és életművét valóban túl sok

érzelem veszi körül, a sok szitokszó és indulat szinte eltakarja az írásokat – Vágvölgyi sok mindent kikapart alóla és felmutatott, de az indoklás még túl sok energiát és helyet igényel. **Eörsi** talán az egyik legjellegzetesebb példája azoknak az íróknak, akik teljesítményének megítélését az utókorra kell és lehet bízni.

